

5. Захаренко О. Суперечливі думки: 3 книги директора Сакнівської школи "Енциклопедія шкільного роду" / О. Захаренко // Освіта. – 2001. – 28 листопада-5 грудня. – С. 2-3.

6. Захаренко О.А., Мазурик С.М. Школа над Росією / О. Захаренко. – К.: Рад. шк., 1979. – С. 60.

7. Корчак Я. Избр. пед. произв. / Я. Корчак. – М., 1966.

8. Корчак Януш. Избранное / Януш Корчак. – К.: Рад.шк., 1983.

9. Крупская Н.К. Пед. соч. в 10-ти т. / Н. Крупская. – М.: АПН, 1962. – Т. 10. – С. 113-115.

10. Макаренко А. С. Соч. в 7-ми т. / А.С. Макаренко. – М., 1957-58. – Т.4.

11. Макаренко А.С. О воспитании / А. Макаренко. – М., 1988. – 256 с.

12. Сент-Экзюпери А. Ночной полет. Планета людей. Письмо заложнику: Повести. Маленький принц: Сказка / Коммент. Р. Грачева; Рис. авт. – М.: Правда, 1979. – 336 с.

УДК 371.89

МОЖЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНОГО КІНО У ВИХОВАННІ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ (НА ОСНОВІ ІДЕЙ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО)

Ірина КУЗЬО (Херсон)

У статті на основі аналізу педагогічних ідей Василя Олександровича Сухомлинського вивчені можливості навчального кіно у вихованні творчої особистості, розвитку та формуванні творчих здібностей, розглянуто деякі особливості використання фільмів.

Ключові слова: навчальне кіно, творча особистість, творчість, ідеї В. Сухомлинського, потенціал навчальних фільмів.

В статті на основі аналізу педагогічних ідей Василя Олександровича Сухомлинського изучены возможности учебного кино в воспитании творческой личности, развитии и формировании творческих способностей, рассмотрены некоторые аспекты использования фильмов.

Ключевые слова: учебное кино, творческая личность, творчество, идеи В. Сухомлинского, потенциал учебных фильмов.

Сучасне життя висуває до членів суспільства чимало вимог, серед яких однією із найважливіших сьогодні є здатність до творчості і неординарних підходів у вирішенні різноманітних завдань. Іншими словами, щоб упевнено почуватися в нинішніх реаліях, представники різних професій мають бути творчими особистостями. Такою особистістю, безперечно, був видатний український педагог Василь Олександрович Сухомлинський. Він залишив чимало оригінальних ідей і педагогічних відкриттів, які можна успішно використовувати і сьогодні. Важливе місце у творчості педагога посідають погляди на учнівську творчість. Саме до цих поглядів ми і звернемося у межах нашої статті, проаналізуємо деякі ідеї педагога і розглянемо їх в контексті роботи із навчальним кіно. На нашу думку, цей дидактичний засіб є ефективним не лише у вирішенні навчальних завдань, але й у справі стимулювання творчої діяльності школярів та розвитку їх творчих здібностей.

Питанню застосування навчального кіно у педагогічному процесі приділяли увагу чимало дослідників, зокрема Альтшуллер Б., Архангельський С., Гельмонт С., Хінкін І., Толь Б., Шахмаєв Н. та ін. Досить глибоко вивчається і проблема учнівської творчості, розвиток і формування творчих здібностей, психологія творчості взагалі. Варто назвати роботи Бердяєва М., Виготського Л., Галіна О., Гатанова Ю. та ін. Але в психолого-педагогічній літературі практично не зроблено спроб дослідити

можливості саме навчального кіно у вихованні творчої особистості, тим більше, подивитися на цю проблему через призму поглядів В. Сухомлинського.

Творчість – це «продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення. Розвиток творчого потенціалу діяльності є важливою умовою культурного прогресу суспільства й виховання людини. Тому на всіх щаблях школи (початкової, середньої вищої) слід звертати особливу увагу на формування в учнів різноманітних, глибоких і міцних систем знань, на максимальну стимуляцію самостійної діяльності учнів, на розвиток стійких творчих інтересів, цілеспрямованості творчих пошуків, наполегливості під час виконання творчих завдань» [3, с.326].

Людина може бути розумною, ерудованою, вихованою, але при цьому – не бути творчою. У справі виховання творчої натури може допомогти навчальне кіно. Це «один із видів наукового кіно, що використовується як допоміжний засіб у навчальному процесі. Застосовується, як правило, у тих випадках, коли навчальний матеріал недоступний для сприйняття в звичайних умовах занять. За допомогою кінематографа можна уповільнити швидкі процеси і завдяки цьому зробити їх видимими, проникнути в середину явищ, що сховані від очей, збільшити дрібний предмет, перенести глядача в інші країни, зробити

зримими узагальнення та абстракції за допомогою малюнку, що рухається» (мультіплікація [2, с.438]).

Кінематограф уже давно визнаний потужним засобом впливу на особистість, перевага ж навчальних фільмів у тому, що вони використовують виражальні засоби і особливості практично усіх жанрів кінематографу (наукового і художнього), доповнюючи їх своїми власними, специфічними особливостями. Так, наприклад, більшість фільмів, створених для вивчення іноземних мов, побудовані на основі ігрового, тобто художнього кінематографу (розігрування певних сцен, діалогів тощо). На відміну від науково-популярного, документального чи художнього фільмів, навчальне кіно адресоване не одному загальному, а строго диференційованому глядачу. Своєрідність дитячої і юнацької психіки враховується практично по рокам [1, с.10].

Навчальні фільми допомагають у вирішенні таких завдань:

- дати учням повнішу і точнішу інформацію про об'єкт чи явище;

- підвищити наочність навчання і зробити доступним для учнів такий матеріал, який при звичайному навчанні важко засвоюється (наприклад, електричні властивості напівпровідників, виверження вулкану, життя на дні моря і т.д.);

- підвищити темп викладу навчального матеріалу;

- задовольнити цікавість дітей і швидше сформувати їх пізнавальні інтереси;

- звільнити час учителя від малопродуктивної роботи і зберегти цей час для роботи творчої» [6, с. 86]

Уже з наведених нами завдань, які виконує навчальне кіно, очевидно, що воно прямо чи опосередковано може сприяти розвитку творчої особистості. Б.Альтшуллер, наприклад, вказував, що такі форми навчального кіно, як фільм-роздум, фільм-проблема, фільм-задача, фільм-вправа можуть дати серйозний поштовх учням для їх подальшої самостійної роботи [1, с.13], а це, в свою чергу, є важливою складовою творчої діяльності учнів.

Різноманіття навчальних стрічок дуже багате. Класифікація таких фільмів здійснюється залежно від:

- 1) предмета вивчення (навчальної дисципліни і методики її викладання);

- 2) віку учнів;

- 3) ступеня їх навчальної підготовки;

- 4) місця фільму в загальному процесі навчання і в комплексі кінозасобів;

- 5) дидактичне призначення фільму (зроблений на допомогу загальному ознайомленню із предметом, детальному

вивченню питання, здобуттю чи удосконаленню практичних навиків) [1, с.11].

Залежно від дидактичного призначення фільму С.Архангельський виділяє такі його види:

- 1) *фільми аналітичні*, що детально вивчають предмет, визначають (за обсягом навчальної програми) всі його причинно-наслідкові зв'язки. Це так звані «лекційні фільми», що доволі повно висвітлюють навчальну тему тієї чи іншої теоретичної дисципліни;

- 2) *фільми вступні*, оглядові, призначені для знайомства із основними проблемами дисципліни, її метою та завданнями (застосовуються на початку предметного курсу);

- 3) *фільми підсумкові* (з усієї дисципліни чи її розділу), необхідні для повторення пройденого і стосуються в основному найскладніших для засвоєння питань;

- 4) *фільми-задачі та вправи*, що пропонують матеріал для самостійної роботи учнів;

- 5) *фільми тренувальні (стендові)*;

- 6) *фільми інструктивні*, що визначають норми поведінки на виробництві [1].

Класифікацію стрічок ми наводимо для повного розуміння широкого спектру видів навчального кіно, а відтак і його великих можливостей. У даній статті нас не цікавлять деталі такого поділу, натомість, викликає зацікавлення той факт, що той чи інший вид навчального фільму у певній мірі може допомогти у процесі виховання творчої особистості. Найменший потенціал у цьому плані мають, на нашу думку, інструктивні фільми, хоча й вони, залежно від художньо-навчального рівня, можуть стати основою для збудження творчого інтересу до певної професії чи справи.

Специфічність навчального кіно як засобу навчання і виховання полягає в тому, що воно є багатофункціональним. Фільми можуть бути:

- джерелом нових знань та уявлень (зоровою опорою до формування наукових понять, художніх та конструктивно-технічних образів;

- засобом ілюстрування, уточнення, доповнення та конкретизації знань, які учні отримали з інших джерел;

- засобом узагальнення та систематизації знань;

- засобом інструктування, який вказує на особливості та послідовність окремих операцій при виконанні виробничих завдань [5, с. 90].

Така багатофункціональність навчального кіно вимагає від нього наявності наступних рис:

- *образності та виразності* (яскрава виразність, послідовність кадрів та чергування планів ведуть думку учня від загального до конкретного, від частини до цілого. Це забезпечує активне сприймання та засвоєння учнями знань. Унаочнення за допомогою

навчального кінофільму створює ілюзію безпосереднього споглядання та сприймання);

- *динамічності* (на відміну від інших видів екранної наочності, які передають чуттєвий образ в одному просторовому положенні, під одним визначеним кутом зору, фіксують лише один момент руху та відображають дійсність в нерухомому, застиглому вигляді, кінофільм відтворює об'єкти, явища та події в динаміці);

- *достовірності та документальності* (кінофільм робить учнів свідками багатьох подій та явищ, які вони не можуть зазвичай побачити або конкретно уявити на підставі розповіді вчителя чи використання інших видів наочності);

- *переконливості* (допомагає підвищити зацікавленість учнів, активізувати їх увагу та забезпечити цілеспрямованість сприймання та засвоєння знань);

- *часової і просторової необмеженості* (кіно не має меж ні в просторі, ні в часі, воно за дуже короткий проміжок часу показує численні об'єкти, процеси та події минулого) [4; 10; 11].

Зображувальні можливості кіно дозволяють досягати більш лаконічного викладу, аніж розповідь. Показ дії у фільмі триває менше часу, аніж розповідь про те, як вона відбувалася. Це відкриває великі можливості до застосування кіно як засобу раціонального використання навчального часу. Та, окрім цього, усі ці можливості у сукупності з художністю, що має місце у змісті та формі кіно, великою мірою впливають на учнів, і підсвідомо кличуть їх до наслідування. Тож якщо у фільмі мова так чи інакше йде про певну творчу особистість, чи діяльність, це стає основою збудження учнівського інтересу та бажання спробувати відтворити показане у фільмі на власному прикладі.

Навчальне кіно допомагає стимулювати розвиток думки школяра, піднести її на новий, часом далекий від підручника рівень. У цьому плані можна порівняти кіно із уроками мислення В.Сухомлинського, що проходили на лоні природи. Вони навчали учнів не лише спостерігати, а й думати, будувати власну систему причинно-наслідкових зв'язків, описувати їх, надавати їм нове бачення. По суті, це і є творчим процесом.

Навчальне кіно відкриває перед педагогом можливість створити для учнів, не виходячи із класу, умови для живого споглядання, що є першоосновою, джерелом формування понять та розвитку абстрактного мислення. Пригадаймо, яку роль надавав В.Сухомлинським такому спогляданню. На думку педагога, асоціації, викликані образами реальної дійсності, можуть стати основою для народження нового, виникнення незвичайних думок та образів, що зрештою, можуть стати і регуляторами творчих дій [9, с.84].

Про незамінність кінематографа як засобу для показу живої природи стверджували дослідники ще на початку ХХ ст. Для дітей дуже важливим є показ тваринного світу, знятого і професійними кінопрацівниками, і особливо мандрівниками; показ з екрану того, що можна спостерігати лише під мікроскопом. Педагогічні демонстрації, в яким передано всі відтінки зображуваних об'єктів та їх забарвлення, досягають найвищого ступеня життєвості.

Велике значення для виховання творчих якостей учнів надавав В.О.Сухомлинський казці, яка завдяки яскравому емоційному забарвленню вчить дітей фантазувати, виробляти свій неповторний індивідуальний стиль мислення. Велика частина навчальних фільмів, особливо для дітей молодшої школи, побудована на основі мультиплікації: так, не відходячи від навчального змісту, автори використовували й елементи казковості, часом манери оповіді тощо. Як бачимо, і в цьому плані навчальне кіно може бути використане згідно з порадами та настановами В.Сухомлинського.

Дитину треба стимулювати до творчої діяльності, але перш ніж вимагати від неї творити, треба дати їй можливість пізнати світ. Процес пізнання В.О.Сухомлинський розглядав як керовану школою і суспільством діяльність підростаючого покоління щодо оволодіння знаннями. Результати різних форм впливу на процес пізнання він ставив у залежність від пробудженого почуття подиву, радості відкриття, емоційної сприйнятливості і тісного зв'язку з практикою, життям. Він вважав емоційну насиченість процесу навчання законом щодо розвитку дитячого мислення. Іншими словами, чим більш емоційним буде навчальний процес – тим більше користі від нього не лише для розумового, а й творчого розвитку особистості. Користь навчального фільму у процесі пізнання очевидна. Багатофункціональність та різноманіття рис роблять кіно дуже ефективним засобом [7; 8].

Варто звернути увагу на те, що, на думку В.Сухомлинського, виховання творчої особистості відбувається паралельно із виховання всебічно розвиненої особистості (це єдність таких компонентів як розумовий, моральний, фізичний та естетичний). Фільм належить до тих дидактичних засобів, які часто володіють такою рисою як міждисциплінарність, що сприяє різноплановому вихованню особистості.

Великого виховного значення, у тому числі в плані виховання творчості, В.Сухомлинський надавав слову, яке трактував широко – це і слово вчителя, і книга, і мова природи, і мова музики, живопису. Усі вони покликані розбудити допитливість дитини і сприяти прояву творчості. Із цієї точки зору навчальний фільм є унікальним

засобом, що може поєднати в собі різні іпостасі слова одночасно: і слово вчителя (як пояснення і коментар фільму), і слово диктора, і мову природи (як об'єкт зображення), і мову музики (часто у навчальних фільмах для підсилення емоційного впливу використовується музика) тощо. Очевидно, що це збільшує можливості кінострічки у сприянні розвитку дитячої творчості.

Велику роль у вихованні творчих якостей особистості відіграє краса. «Краса сама собою впливає на душу і не вимагає роз'яснень» [8, с.50], – писав В.Сухомлинський. Виховувати красою, на думку педагога, – це вести дітей від тонких спостережень над оточуючою природою до глибокого і емоційного проникнення в шедеври літератури, музики, живопису, розуміння і усвідомлення людських дій, вчинків, відносин і до намагання творити прекрасне власними руками. Так виховується творче ставлення до будь-яких видів діяльності.

Від моменту появи кінематографу в цілому і навчального кінематографу зокрема у створенні стрічок висувалися високі вимоги не тільки до їх змісту, але й форми. Краса, на думку Б.Альтшуллера, має стояти на службі і виховання школярів, і міцного засвоєння знань [1, с.21]. Перш за все, естетично створений фільм робить урок захоплюючим, а якість знань високою. Естетика у фільмі має своє трактування: красивим є та стрічка, яка не просто передає учням певні висновки, але й знайомить їх із шляхами, завдяки яким ці знання отримані. Тож, як бачимо, і краси, на якій акцентував увагу В.Сухомлинський, навчальний фільм не позбавлений.

Отже, творчість людини – явище складне і багатогранне. Якщо учневі у звичайній, рутинній роботі вдається знаходити щось оригінальне, залучати незвичайні способи роботи, це стає міцним фундаментом для формування творчої

особистості. Навчальне кіно – явище саме по собі незвичайне, тож його використання у навчально-виховній роботі, у тому числі для стимулювання та сприяння учнівської творчості, вимагають глибокого і систематичного вивчення. Сучасні наукові дослідження наголошують, що творчі здібності можна не лише розвивати, а й формувати. Щоб уникнути підробки, імітування творчого процесу, від учнів треба не вимагати творчості, а вчити їй. Навчальне кіно, як результат і водночас приклад творчої діяльності, володіє в цьому плані невичерпним потенціалом.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Альтшуллер Б. Творческие вопросы учебного кино / Борис Альтшуллер. – М., 1976. – 65 с.
2. Большая советская энциклопедия. В 30-ти т. – Т.29. – М.: «Советская энциклопедия», 1976. – 651 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. .
4. Дрига И.И. Достойное место техническим средствам обучения / И. Дрига // Народное образование. – 1973. – №5. – С. 23-27.
5. Карпов Г.В., Романин В.А. Технические средства обучения / Г. В. Карпов, В.А. Романин. – М.: Просвещение, 1979. – 178 с.
6. Махмутов М.И. Организация проблемного обучения в школе / М. И. Махмутов. – М.: Просвещение, 1977. – С.86-90.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах / Сухомлинський Василь Олександрович. – К.: Радянська школа, 1976. – Т.2.– 669 с.
8. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах / Сухомлинський Василь Олександрович. – К.: Радянська школа, 1977. – Т.3.– 669 с.
9. Сухомлинский В.О. Сердце отдаю детям / Сухомлинский Василий Александрович. – Київ: Радянська школа, 1988. – 270 с. – (Першотвір).
10. Чашко Л.В. Кіно, радіо, телебачення у виховній роботі / Л. Чашко. – К.: Рад.школа, 1979. – 154 с.
11. Шахмаев Н.М. Технические средства обучения / Н. М. Шахмаев. – М.: Знание, 1975. – 143 с.

УДК 37.011.31:159.923

ОСНОВНІ РИСИ ВЧИТЕЛЯ-ОСОБИСТОСТІ

Василь КУШНІР, Наталя РОЖКОВА (Кіровоград)

Розглядаються основні риси вчителя як особистості: творчість, здатність до вчинку, постійне розширення свідомості, відчуття і сприймання інших у діалозі, здатність до зміни середовища, сприймання поліцентризму тощо.

Ключові слова: суб'єктність, особистість, універсальність, творчість, риси вчителя-особистості.

Рассматриваются основные черты учителя как личности: творчество, способность к поступку, чувство и восприятие других в диалоге, способность к изменению среды, восприятие полицентризма и т.п.

Ключевые слова: субъектность, личность, универсальность, творчество, черты учителя-личности.

Суб'єктність, особистість, індивідуальність й універсальність є родовими характеристиками людини, які розкривають її ставлення до світу й світу до неї. Людина і Світ, як складні системи, володіють властивостями відкритості. Як система, Людина виділяється від останнього

світу, є відносно незалежною. Однак, як відкрита система, Людина вбирає і відображає у собі увесь Світ і в такому розумінні є мікрокосмосом, який відображає макрокосмос – суспільство, природу, культуру, світ загалом. Пізнавати Світ – передусім означає пізнавати Людину.